

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Извештај комисије за оцену и одбрану докторске дисертације *Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету* кандидата мр Марка Стојановића.

На седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 14.4.2016. године изабрани смо за чланове комисије за оцену и одбрану докторске дисертације *Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету*, коју је поднео кандидат Марко Стојановић, магистар етнологије и антропологије. Прочитали смо докторску дисертацију и о њој подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Марко Стојановић рођен је у Београду 1962 године. Студије етнологије на Филозофском факултету у Београду уписао је 1981. године, а дипломирао 1988. године на тему *Етнолошки приступ проучавању популарности новокомпоноване народне музике : Мирослав Илић – мит о народњачкој звезди*. Магистарске студије на Одељењу за етнологију уписао је 1988. године, а магистарску тезу на тему *Лов на Беси – феномен из оквира антропологије туризма* одбранио је 2009. године. Од августа 1996. године запослен је у Етнографском музеју у Београду где и сада ради као музејски саветник – руковаоц збирки. Научним и стручним радом у музејској институцији од националног значаја успешно се бави путем иницирања, разматрања и примене широког спектра питања из домена теоријских поставки и практичног рада у музеологији, теоријског и практикованог повезивања проблематике савремене антропологије и етнографске музеологије, активним теоријским, практичним и административним учешћем у имплементацији УНЕСКО Конвенције о нематеријалном културном наслеђу, а напослетку проблематиком интерхеритолошког и интерсекторског разматрања о

релацијама музејске делатности и културног туризма, те повезивања система заштите нематеријалног културног наслеђа са антропологијом туризма. Уредник је *Гласника Етнографског музеја* и извршни директор *Међународног фестивала етнолошког филма*. У оквиру имплементације *УНЕСКО Конвенције о заштити и неговању нематеријалног културног наслеђа* руководио је пројекта *Лековити и чудотворни извори* и истраживач у пројектима *Крсна слава* и *Ваишари и сабори у Србији*. Члан номинационог тима за упис предлога *Породична слава у Србији* на *УНЕСКО Светску листу нематеријалног наслеђа* и члан радне групе за припрему регионалне номинације *Пролећни празник Ђурђевдан/Хидрилез* за упис на исту листу.

Учесник је бројних домаћих научних и стручних скупова, од којих треба поменути *Косово и Метохија у светлу етнологије, Заштита и очување нематеријалне баштине, Држава, наука, култура, Усмена традиција националних мањина као део нематеријалног наслеђа Србије, Етнологија и антропологија у Србији данас, Положај и идентитет српске националне мањине у југоисточној и централној Европи*. У оквиру међународне стручне и научне сарадње треба навести учешће на скуповима са међународним учешћем, регионалним и међународним скуповима *Стање културне и природне баштине у региону Балкана, Сlike културе - некад и сад, Културна политика у области културног наслеђа и трансформација институција, Prostor i pamćenje: arhitektura-bastina-umetnost, Procena rizika za kulturno i prirodno nasleđe u regionu Jugoistočne Evrope, Kultura, identitet, politika, Културна меморија и идентитет, Музеји и иновације, Утопије, реалности, наслеђе – етнографија за 21 век*, уз пет научних симпозијума *Одсека за проучавање народа Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу*. Аутор бројних стручних и научних радова из области етнологије/антропологије, музеологије, херитологије, заштите и очувања нематеријалног културног наслеђа, коуредник зборника *Музеји у Србији – започето путовање*.

Члан Извршног одбора *Музејског друштва Србије* (2001 – 2009. година), члан Извршног одбора *Етнолошко-антрополошког друштва Србије* (2008 - 2010. година), председник *Комисије за избор пројеката у области културног наслеђа - Заштита, очување и презентација нематеријалног наслеђа* (од 2014. године),

члан *Комисије за нематеријално културно наслеђе Србије* (од 2014. године), члан ICOM-а (од 2008. године), члан SIEF-а (од 2015 године).

Докторска дисертација *Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету* кандидата мр Марка Стојановића садржи 232 странице рачунарски обрађеног текста и 14 страна референтне домаће и стране литературе употребљене у разматрањима. Дисертација је подељена на осам поглавља, уз која су приложени резиме и библиографија, као и остали неопходни елементи.

Имајући у виду да се кандидат дуже време бави проблематиком различитим доменима антропологије туризма, поједини делови докторске дисертације изложени су на основу прилагођених или скраћених текстова, који су објављени у научним публикацијама и то:

1. *Етнографска музејска експозиција у функцији комуникационог процеса - пример сталне поставке Етнографског музеја у Београду*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. 55, Београд 2007, 157-170.
2. *Nematerijalna baština – stanje ili proces, у: Condition of the cultural and natural heritage in the Balkan region*, vol. I, Narodni muzej, Publikum, Beograd, 2007
3. *Muzeji i turizam*, ICOM SRBIJA br. 4, Beograd 2014, 8-13

2. Предмет и циљ дисертације

Кандидат Марко Стојановић у свом научном доприносу антрополошки проблематизује услове настанка, развоја, утемељавања и савремених облика испољавања српског етнотуризма у својству рецентног друштвено-културно-економског феномена са конотацијама употребе у политичком контексту. Укључујући формална и садржинска оправдања одабране проблематике, аргументована разматрања у домену антропологије туризма укључују истраживања, документовања и аналитичке синтезе у циљу свеобухватног сагледавања улоге и значаја конструкта о идентитету као кључног ресурса на основу кога је структуриран феномен етнотуризма, овде у својству предмета дисертације. Разматрајући дијакхрону перспективу и хоризонталну раван савременог простирања културног туризма, како на светском, тако и нивоу домаће туристичке делатности, кандидат, полазећи од тога да је глобално позиционирана *индустрија гостољубивости* постала нека врста цивилизацијске иконе, говори у

антрополошком дискурсу о културно условљеним читањима етнотуризма, који напоследку резултују разноврсно структурираним релационим односима између интересних група, локалних туристичких посленика и циљних група туриста у транзиционој Србији. Такав истраживачки став омогућио је да основна оса дисертације етнотуризам :: конструкт идентитета буде успешно контекстуализована у кључне моделе испољавања: музејски етнотуризам, манифестациони етнотуризам и етнокуће и етнонасеља, и то не само као показатеље савременог пресека, већ истовремено и историјску димензију настљанка, развоја и утемељавања.

Вишеструко и комплексно дефинисане комуникационе релације између српског етнотуризма и културног окружења недвосмислено аргументују методолошки поступак кандидата, који широко заснованим аналитичким процедурама поставља у истраживачки фокус примењени валер конструкта о идентитету, и на тај начин изграђује широку слику засновану на наративима, систематизованим подацима, предоченим садржајима и структури етнотуристичке делатности. С обзиром на то предмет дисертације почива на могућностима за разматрање у домену динамике и квалитета раста српског етнотуризма, показало се да коначан циљ кандидата није само један, унеколико шематизован модел посматрања, већ скуп већег броја углова и перспектива на основу је предочен широки дијапазон значајних аспеката и условљавања у друштвеној дисемениацији порука путем етнотуристичких канала комуникације. У оквирима антропологије туризма такав приступ омогућио је декодирање друштвено-културних и политичко-економских значења бројних елемената успостављених канала комуникације, што следствено говори у прилог разумевању конструкта о идентитету у својству кључног ресурса за транспоновање културног ауторитета према различитим циљним групама.

3. Основне хипотезе од којих се полази у истраживању

Поставка на основу које кандидат Стојановић у својој дисертацији разматра рецентни пресек у примени бројно моделованих конструкта о идентитету у оквиру српског етнотуризма почива на хипотези да тај облик селективног туризма својеврсно интерактиван друштвено-културни чинилац у транзиционој Србији.

Интеграција комуникационих канала етнотуризма у шире културно окружење истовремено назначава потребу да се поруке намењене циљним групама хипотетички аргументују у својству инструмената за криптополитичко деловање у правцу редефинисања одређених елемената у друштвеном систему вредности. Истраживачко поље антропологије туризма у коме је дефинисан хипотетички оквир дисертације говори у прилог томе да савремени српски етнотуризам неизоставно треба схватити као глокални одговор на кључне факторе и условљавања у развоју целокупног антрополошког феномена туризма, али, истовремено и у статусу специфичног културног агенса који је током последњих деценија условио модификовања постојећих, или настанак нових културних образаца.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Уводни део дисертације Марка Стојановића контекстуализује основни предмет и циљеве дисертације у шире оквире настанка и слојевитог развоја антрополошког феномена туризма, који је различитим етапама обележио глобално друштвено-културно окружење током читавог двадесетог века и почетак новог миленијума. Полазећи од тога да почеци савременог туризма могу да се датирају у исто време када се утемељава дисциплина антропологије, преко бума масовног туризма као демократизације права на путовање, до концепта културног туризма и туризма културног наслеђа као индивидуалног избора самих туриста, кандидат разматра сукцесивне, појавне и садржинске, промене система вредности, које су уграђене како у концепте поимања туристичке делатности од стране самих туриста, тако и окружење које туризам прихвата као културни агенс.

Следеће поглавље усмерава фокус истраживања на конкретан феномен српског етнотуризма, те се у основи бави развојним етапама од периода социјалистичког друштвеног уређења и концепта идентитета југословенства, преко позног социјализма и процеса ретрадиционализације, до савремених облика и модела, који се ослањају на идентитетске склопове српства и светосавског православља. Настанак специфичних модела српске туристичке делатности означен је као културно-привредна реакција на доминантни модел масовног морског туризма, која у предтранзиционом контексту општих промена система

вредности инкорпорира идентитетске ознаке нових друштвених слојева, најпре тзв. малих привредника и приватних предузетника. Културно-политички аспекти током еволуције у настанку и утемељавању предтранзиционог етнотуристичког периода разматрају се развојно у ширем контексту савремених транзиционих процеса, а антрополошки дискурс о концептима српског етнотуризма уједно за кандидата Стојановића постаје основа на којој гради стратегију истраживања етнотуристичких канала комуникације

Треће поглавље посвећено је разматрањима о различитим концептима, садржају и облицима у моделовању савременог српског етнотуризма. Говорећи о томе, кандидат на првом месту указује на постојање тријадно дефинисаних релација између руралног, етно и сеоског туризма, при чему етнотуризам путем кључног ресурса - конструкта о идентитету, програмски и садржајно инкорпорира и концептуално редефинише основне капацитете друга два облика селективног туризма. Разматрања о урбаном етнотуризму наглашавају транспоноване идентитетских конструкта у савремено временско-просторно одређење, укључујући притом носталгију и завичајни идентитет у примарни концепт комуникације. У одељку који аргументује постојање фрагментарног религијског доживљаја у својству комуникационог елемента, кандидат потцртава улогу и значај идентитетског склопа светосавског православља, док, напослетку, разматрајући комуникациони канал путем етносувенира указује на могућност настанка продуженог туристичког доживљаја као основе на којој се етнотуристичке поруке могу прикључити општој културној решетки припадника циљних група туриста.

Поглавље посвећено музејском етнотуризму полази од тога да савремена музејска делатност све значајније улази у простор општег културног окружења и на тај начин постаје својеврсни мотор друштвених промена. Експографски модели настали путем репрезентација петрификованог система вредности непостојеће традиционалне културе постају, у кључу етнотуристичке делатности, адекватан канал комуникације путем кога интересне групе пројектују своје ставове према припадницима бројних циљних група, а пожељни конструкти идентитета на тај начин концептуализују невербалне државно-политичке поруке. Дистинктивно одређујући постојање пасивног и активног модела музејског етнотуризма,

кандидат Стојановић назначава рецентно стање и могуће помаке у дистрибуцији конструкта о идентитету као својеврсног друштвено-културног ауторитета. Посебно треба нагласити како се у поглављу о музејском етнотуризму аргументовано разматра још увек активно наслеђе Јована Цвијића у својству једног од кључних креатора државно промовисаног програма конструисања националног идентитета са почетка двадесетог века.

Пети одељак посвећен је разматрањима о манифестационом етнотуризму, који се посматра развојно и у непрекидном трајању: од времена настанка у социјалистичком систему вредности, преко позног социјализма и ратног периода, све до савремених транзиционих облика. Наспрамно развојним етапама, кандидат указује и на то да је савремени манифестациони етнотуризам означен двојношћу у концептуализацији и, самим тим, значајним градивним елементима канала комуникације путем конструкта о идентитету. Инерцијом одржавана првобитна иницијатива путем које су тзв. фолклорне манифестације представљале октроисани модел ретрадиционализације локалних средина током социјализма, данас указује на то да савремене интересне групе путем туристички концептуализованог еманирања одређених елемената система вредности непостојеће традиционалне културе пројектују своје политизоване поруке дои припадника циљних група. На другој страни постављене су тзв. традицијаде где су кључни етнотуристички ресурси конструкти идентитета који одражавају пројектовани, идеализовани и митологизовани концепт о системима вредности самих локалних заједница где су манифестације настале.

Одељак посвећен конструктима идентитета у оквиру разматрања о етнокућама и амбијенталним целинама етнонасеља структуриран је на основу дистинктивног одређења пасивних, активних и хибридних варијетета у моделовању етнотуристичке делатности. Кандидат уз уводни аналитички поступак у одређењу феноменологије овог модела етнотуризма указује на то да различити концепти говоре о некој врсти узлазне дистрибуције ауторитета. Пасивни модел често употребљавају власници који не потичу из заједнице чије маркере идентитета (ре)конструишу, те се комуникација према циљним групама задржава на некој врсти културне дескрипције без садржајнијих тумачења или оживљавања локалних или ширих идентитетских склопова. Наспрамно томе,

варијетети активног модела структурирани су на основу значајнијег увида и уплива у локалну заједницу, па у себи садрже неке од елемената какви се могу препознати у фолклорним манифестацијама, и то најпре путем укључивања ширег круга друштвене заједнице у програме који одражавају живе и одрживе идентитетске маркере у савременом окружењу. На тај начин, на основу могућег одрживог развоја етнонасеља као новог идентитетског маркера, активни варијетети постају део живог културног ткива локалне заједнице. На самом врху дистрибуције ауторитета налазе се хибридни модели етнонасеља, који на основу концепта, програма и садржаја не делују искључиво на локалну заједницу, већ постају комуникациони канали са слојевитом поруком намењеном целокупном друштвено-културном окружењу. Преузевши на себе улогу културног арбитра креатори и власници хибридних варијетета етнонасеља постају самосталан комуникациони канал на основу кога се могу препознати параметри за вертикално усмерено разматрање о томе на који начин дистрибуција ауторитета о конструктима идентитета може утицати на целокупно друштвено-културно окружење.

Одељак у коме се разматрају значај и дometи укључивања концепта нематеријалног културног наслеђа у српски етнотуризам говори о томе да глобално прихваћени принцип заштите живог и одрживог наслеђа, на основу кога бројне државе са статусом маргинализованих култура ступају на глобалну туристичку сцену, послератна транзициона Србија неизоставно припада групи туристичких дестинација са бројним могућностима за дефинисање етнотуристичких атракција. Кандидат наглашава непостојећу институционализовану сарадњу и заједничку стратегију у областима српске туристичке политике и културе као кључног ресурса за развој културног туризма. Дистинктивно одређење активних промена и Унесковог непрестаног унапређења принципа очувања и заштите према декларативно постојећем, али реално пасивном одговору српског културно-туристичког поља деловања, показује да могућности развоја постоје, али да су још увек на нивоу неинституционализоване иницијативе и спорадичних успешних варијетета моделовања у етнотуризму.

У завршним разматрањима кандидат Стојановић синтетизује претходно изложена истраживања, документовања и аргументоване аналитичке процедуре и

поступке, те на тај начин заокружује предмет и циљеве дисертације. Уз то, треба поновити да су основна разматрања у сваком одељку додатно потцртана и адекватно поткрепљена студијама случаја, које укрштено показују кључне тачке за територијалну распрострањеност и неку врсту кровних варијетета у концептуализовању целокупне српске етнотуристичке делатности.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Дисертација Марка Стојановића први је широко заснован допринос досадашњем антрополошком проблематизовању српског етнотуризма. Препознавши потребу да се дисциплинарно блиским, географско-туризмолошким разматрањима која су превасходно усмерена ка факторима економске оправданости и ефикасности, прикључи структурирани валер у доказивању културно условљених претпоставки, могућности и остварених резултата у домену етнотуристичке комуникације, кандидат указује на параметре у оквиру којих се препознаје широко поље за даља антрополошка и интердисциплинарна истраживања. Процес утемељавања српског етнотуризма разматран је у дисертацији као сложени и динамични систем на основу кога се препознаје кључна улога и значај друштвено-културно-политичко-економског окружења, и то не само у синхроној, већ и историјској перспективи. Прикупљене информације у оквиру индивидуалних и колективних антрополошких пројеката, потом учешће у систему заштите и очувања нематеријалног културног наслеђа, те истраживачки рад у виртуелном комуникационом Интернет простору, допринели су не само настанку основног аналитичког тела дисертације, већ и значајним, допунским разматрањима у оквиру репрезентативних студија случаја.

Допринос кандидата Стојановића досадашњим истраживањима у домену етнотуризма, као и ширег поља културног туризма, огледа се такође и у томе што је проширио основу за свеобухватан антрополошки дискурс у разматрањима узрочно-последичних веза на основу којих та специфична грана привредних делатности постаје својеврсно културно огледало. Кључни ресурс српског етнотуризма, конструкти о идентитету, постају крајњи аргумент у прилог закључку да је српски етнотуризам уједно производ културе и креативни агенс у непрекидним процесима промена транзиционог система вредности.

Антрополошки дискурс о структури, садржају и појавним облицима говори у прилог томе да паралелни токови транзиције и прокламовано убрзаног друштвеног развоја назначавају потребу за непрекидним истраживањима и сукцесивним аналитичким пресецима путем којих је могуће усмеравати будуће етнотуристичке делатности.

6. Закључак

Докторска дисертација Марка Стојановића *Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету* написана је у складу са пријавом те дисертације, односно, може се рећи да је кандидат у потпуности одговорио теми.

Имајући речено у виду предлажемо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри одбрану докторске дисертације *Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету* кандидата Марка Стојановића пошто су се стекли, по нашем мишљењу, стварни и формални услови.

Београд, 18.4.2016. године

Комисија:

Проф. др Иван Ковачевић
(ментор)

Проф. Др Милош Миленковић

Проф. Др Огњен Радовић

Проф. Др Љиљана Гавриловић

Др Љубица Милосављевић